

Філософія

УДК 17:57:575:340.13

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19956480>

Біомедична євгеніка в умовах розвитку сучасних біотехнологій як предмет філософсько-етичного аналізу

Зеленцова Світлана Миколаївна,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
ПВНЗ «Київський медичний університет», Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-5941-9146>

Пилипенко Світлана Павлівна,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, ПВНЗ
«Київський медичний університет», Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-8680-834X>

Прийнято: 12.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

***Анотація.** Метою статті є комплексний філософсько-етичний аналіз феномену біомедичної євгеніки в умовах стрімкого розвитку сучасних біотехнологій, а також виявлення її концептуальних трансформацій, соціальних ризиків і нормативно-правових викликів. Особлива увага приділяється осмисленню переходу від класичної, примусової євгеніки до її сучасних «ліберальних» форм, що реалізуються через індивідуалізовані медичні практики. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує методи філософського аналізу, біоетичної рефлексії, історико-концептуального порівняння та критичної інтерпретації сучасних наукових і*

соціальних практик. Застосовано також герменевтичний підхід для аналізу етичних концепцій і нормативних документів у сфері біомедицини, а також порівняльний аналіз різних теоретичних позицій щодо допустимості генетичних втручань. У статті доведено, що сучасна біомедична евгеніка не є прямим продовженням класичних евгенічних практик, однак відтворює їхню логіку в нових формах через технології геномного редагування, пренатальної та преімплантаційної діагностики і допоміжних репродуктивних технологій. Виявлено, що ці практики, попри терапевтичну спрямованість, створюють складні етичні дилеми, пов'язані з автономією майбутньої особи, моральним статусом ембріона та правом батьків на генетичний вибір. Проаналізовано ризики формування «генетичної нерівності», трансформації соціальної структури суспільства та потенційної дискримінації за біологічними ознаками. Показано, що генетичні технології змінюють уявлення про людську ідентичність, природу та межі втручання в неї. Також обґрунтовано, що недостатній рівень міжнародного правового регулювання сприяє виникненню явища «біотехнологічного туризму». Зроблено висновок, що біомедична евгеніка є складним і суперечливим феноменом, який потребує глибокого етичного та правового осмислення. Подальший розвиток біотехнологій має супроводжуватися формуванням чітких нормативних меж, міждисциплінарним діалогом та міжнародною координацією. Ключовим принципом має залишатися збереження людської гідності як фундаментальної цінності, що обмежує інструменталізацію людини. Без належного контролю біотехнологічний прогрес може призвести до незворотних антропологічних і соціальних наслідків, змінюючи саму сутність людської природи та моральних відносин у суспільстві.

Ключові слова: біомедична евгеніка, біотехнології, геномне редагування, біоетика, людська гідність, автономія, генетичні втручання, репродуктивні технології.

**Biomedical eugenics in the context of modern biotechnological development as
a subject of philosophical and ethical analysis**

Svitlana Zelentsova,

Ph.D, Associate Professor, the head of the
Department of Social and Humanitarian Disciplines,
Kyiv Medical University, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-5941-9146>

Svitlana Pylypenko,

Ph.D, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian
Disciplines, Kyiv Medical University, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-8680-834X>

***Abstract.** The purpose of the article is to provide a comprehensive philosophical and ethical analysis of biomedical eugenics in the context of the rapid development of modern biotechnologies. It aims to identify the conceptual transformation of eugenics, its contemporary manifestations, associated social risks, and regulatory challenges. Particular emphasis is placed on the transition from classical coercive eugenics to its modern “liberal” forms embedded in individualized medical decision-making. The study employs an interdisciplinary methodology combining philosophical inquiry, bioethical analysis, historical-comparative methods, and critical interpretation of contemporary biomedical practices. A hermeneutic approach is applied to examine ethical frameworks and international normative documents, while comparative analysis is used to evaluate competing theoretical perspectives on genetic interventions and human enhancement. The article demonstrates that modern biomedical eugenics does not replicate classical eugenic doctrines directly but rearticulates their underlying logic*

through advanced medical technologies such as genome editing, prenatal and preimplantation genetic diagnostics, and assisted reproductive technologies. These practices, although often justified by therapeutic or preventive goals, generate complex ethical dilemmas related to the autonomy of the future individual, the moral status of the embryo, and parental authority in genetic decision-making. The study highlights the risks of emerging “genetic inequality,” potential stratification of society into biologically enhanced and non-enhanced groups, and new forms of discrimination based on genetic traits. It also reveals that genetic technologies reshape fundamental notions of human identity and challenge the boundaries of permissible intervention in human nature. Furthermore, insufficient global regulatory frameworks contribute to the rise of “biotechnological tourism,” undermining ethical governance. It is concluded that biomedical eugenics represents a multifaceted and controversial phenomenon requiring rigorous ethical reflection and legal regulation. The advancement of biotechnologies must be accompanied by clear normative boundaries, interdisciplinary dialogue, and international cooperation. Preserving human dignity should remain the central ethical principle limiting the instrumentalization of human life. Without robust oversight, biotechnological progress may lead to irreversible anthropological and social transformations, fundamentally altering the nature of humanity and the moral foundations of society.

Keywords: *biomedical eugenics, biotechnology, genome editing, bioethics, human dignity, autonomy, genetic interventions, reproductive technologies.*

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток молекулярної генетики, геноміки, клітинної інженерії та репродуктивної медицини суттєво змінює уявлення про межі можливого втручання в природу людини. Технології редагування геному, пренатальна та преімплантаційна діагностика, допоміжні репродуктивні технології, створення біобанків та інші інновації створюють реальні механізми впливу на спадковість людини.

У цьому контексті відбувається актуалізація євгенічної проблематики, однак уже не як державної політики «очищення генофонду», а як системи індивідуалізованих медичних рішень. Біомедична євгеніка постає як складний феномен, що поєднує науковий прогрес, ринкові механізми та автономний вибір особи, але водночас породжує нові форми соціальної нерівності та моральної відповідальності. Цей феномен потребує філософського та етичного переосмислення.

Наукова новизна полягає у спробі інтегративного аналізу оцінки біотехнологій, яка поєднує деонтологічні, утилітаристські підходи для аналізу євгенічних практик у сучасному суспільстві, поєднати етичні та медико-біологічні контексти проблем біотехнологій та євгеніки. Практична імплементація може полягати у застосування результатів у біомедичних дослідженнях, в діяльності етичних комітетів (IRB) для оцінки проєктів, що передбачають генетичні втручання, забезпечуючи більш чітке розмежування між терапевтичними та потенційно євгенічними практиками. Це сприяє підвищенню якості біоетичної експертизи та мінімізації ризиків порушення прав людини.

Аналіз досліджень і публікацій. Ідея вдосконалення людської природи через селекцію була сформульована Френсісом Гальтоном (Francis Galton) [12], який розглядав євгеніку як науково обґрунтований шлях покращення спадкових якостей людства. У ХХ столітті євгеніка набула політичного забарвлення, що спричинило її дискредитацію через зв'язок із тоталітарними практиками та расовими теоріями.

Доцільно окреслити позицію Френсіса Фукуями (Francis Fukuyama) як одну з ключових у сучасних біоетичних дискусіях щодо біотехнологій та євгеніки [1]. Учений розглядає розвиток генетичних і біомедичних технологій як серйозний виклик для людської природи та соціального порядку. У своїх працях він застерігає, що неконтрольоване використання біотехнологій,

зокрема генетичного редагування та практик, пов'язаних із євгенікою, може призвести до трансформації самої сутності людини.

У сучасній філософії проблема генетичного втручання отримала нове осмислення. Юрген Габермас (Jürgen Habermas) [3] аналізує небезпеку «асиметричних» стосунків між поколіннями, коли генетично модифікована людина не може бути автором власної біологічної ідентичності.

Концепцію «ліберальної євгеніки» обґрунтовує Ніколас Агар (Nicholas Agar) [2], який вважає припустимим генетичне покращення за умови добровільності та поваги до автономії батьків. Натомість Майкл Дж. Сандел (Michael J. Sandel) [4] застерігає від втрати розуміння життя як дару, що може трансформувати батьківство у форму проектування бажаних характеристик.

Біоетичні аспекти геномного редагування досліджують Джуліан Савулеску (Julian Savulescu) [6], який розвиває ідею морального обов'язку обирати «найкращі можливості», та Франсуаза Бейліс (Françoise Baylis) [8], яка акцентує увагу на питаннях допоміжних репродуктивних технологій та етики наукових досліджень. Важливий внесок у популяризацію проблематики редагування геному зробила Дженніфер Дудна (Jennifer Doudna) [8] — співвідкривачка технології CRISPR-Cas9.

Нормативно-правові рамки геномних втручань визначаються міжнародними документами UNESCO та Nuffield Council on Bioethics [9,10], які наголошують на необхідності захисту людської гідності та недопущення дискримінації.

Методологічну основу дослідження біомедичної євгеніки в умовах розвитку сучасних біотехнологій становить міждисциплінарний підхід, що поєднує інструменти філософії, біоетики, медицини, права та соціальних наук. Це зумовлено комплексним характером проблеми, яка охоплює як науково-технологічні, так і ціннісно-нормативні виміри. Зокрема застосовані метод герменевтичного аналізу, порівняльно-етичний метод, метод аналізу

нормативно-правових документів та системний метод, для всебічного аналізу проблеми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, недостатньо розробленими залишаються підходи до визначення етичних меж застосування біомедичних технологій, зокрема щодо допустимості генетичного покращення людини. Потребує подальшого осмислення проблема співвідношення автономії батьків та прав майбутньої дитини. Актуальним є також питання запобігання формуванню соціальної нерівності на основі генетичних характеристик. Недостатньо врегульованими залишаються міжнародні механізми контролю за використанням геномних технологій, що зумовлює ризики розвитку «біотехнологічного туризму». Окремої уваги потребує дослідження довгострокових наслідків генетичних втручань для майбутніх поколінь та збереження людської гідності в умовах технологічного впливу на природу людини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз сутності біомедичної евгеніки, її сучасних форм реалізації, філософського та соціально-етичного переосмислення ризиків, проблематики правового регулювання в умовах розвитку біотехнологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євгеніка (від грец. *eugenes* — «доброго роду») історично означала систему заходів, спрямованих на покращення спадкових характеристик населення. Класична евгеніка ґрунтувалася на державному контролі репродукції та ідеї біологічної ієрархії.

Сучасна біомедична евгеніка має інший характер: вона здійснюється через медичні технології; орієнтована на індивідуальний вибір; функціонує в межах ринкових механізмів та біомедичних послуг; декларує гуманістичну мету — профілактику захворювань і покращення якості життя. Таким чином, відбувається перехід від примусової до «ліберальної» евгеніки, що не усуває етичних ризиків, а лише змінює їх форму.

Сучасні біомедичні практики, що на перший погляд мають суто терапевтичний або профілактичний характер, у філософській перспективі відкривають складне поле напруження між ідеєю автономії людини, цінністю життя як такого та латентною логікою відбору, що історично асоціюється з євгенікою. Йдеться не про пряме відтворення класичних євгенічних програм, а про їхню трансформацію у більш тонкі, технологічно опосередковані форми, які інтегруються в систему сучасної медицини.

Пренатальна та преімплантаційна діагностика є одним із ключових прикладів цієї трансформації. З одного боку, вони реалізують принцип *beneficence* — прагнення зменшити страждання шляхом запобігання народженню дітей із тяжкими генетичними патологіями. З іншого боку, сама можливість селекції ембріонів вводить нормативний вимір у сферу біологічного існування: життя оцінюється ще до свого фактичного розгортання. Звертаючись до питання ембріонів, варто зауважити, що ембріон може не мати деяких людських характеристик, притаманних немовляті, проте він також не є просто сукупністю клітин чи тканин, оскільки має потенціал розвинути у повноцінну людську істоту. Це означає, що хоча ембріону може бути присвоєно нижчий моральний статус, ніж немовляті, сам по собі він має вищий моральний статус, ніж інші типи клітин чи тканин. Ф. Фукуяма вважає цілком обґрунтованим питання про те, чи повинні дослідники мати повну свободу створювати, клонувати та знищувати людські ембріони за власним бажанням [1, с.170-173]. Тут виникає фундаментальне філософське питання: чи не перетворюється потенційне людське життя на об'єкт технологічного вибору, де критерії «якості» визначаються не природою, а соціальними та культурними очікуваннями?

Генетичний скринінг новонароджених, у свою чергу, демонструє амбівалентність біомедичного знання як такого. Він спрямований на ранню інтервенцію та профілактику, однак водночас формує новий тип суб'єкта — генетично «прочитаного» індивіда. У цьому контексті актуалізується

проблематика біовлади. Так, Мішель Фуко (Michel Foucault) [13] відзначав, що медичні інститути отримують інструменти не лише лікування, але й нормалізації, класифікації та потенційного контролю. Генетична інформація стає ресурсом, який може бути використаний як для блага, так і для дискримінаційних практик, включаючи генетичне профілювання. Це зазначається у збірці «Генетична дискримінація: перспективи використання генетичної інформації» за редакцією Пола Р. Біллінгса (Paul R. Billings) [14].

Допоміжні репродуктивні технології радикально переосмислюють традиційні уявлення про батьківство, тілесність і спорідненість. Вони розривають класичний зв'язок між біологічним і соціальним вимірами родини, створюючи множинні моделі походження. У філософському сенсі це означає деконструкцію «природності» як нормативної категорії. Людське народження дедалі більше стає результатом технічного процесу, а не лише біологічного факту, що піднімає питання про межі інструменталізації життя: чи не ризикує людина втратити статус мети й перетворитися на результат проектування?

Генна терапія та редагування геному, зокрема через технології CRISPR, репрезентують найбільш радикальний вимір сучасної біомедицини. Тут відбувається перехід від лікування до потенційного «покращення» людини. Це породжує серйозне застереження: втручання в зародкову лінію може означати використання майбутніх поколінь як засобу реалізації сучасних ідеалів досконалості.

Проблематика клонування, як зазначає Пол Гаманн-Роуз (Paul Hamann-Rose) у праці «What We Talk About When We Talk About Cloning...» [15], охоплює не лише науковий, але й етичний та культурний виміри інтерпретації цього феномену. Автор підкреслює, що уявлення про клонування формуються не виключно під впливом біотехнологічного прогресу, але також через літературні наративи, соціальні страхи та усталені моральні уявлення.

Терапевтичне клонування може розглядатися як потенційно виправдане в контексті регенеративної медицини та розвитку нових методів лікування.

Водночас навіть у цьому випадку залишається відкритим питання морального статусу ембріона та меж допустимого використання біологічного матеріалу.

Натомість репродуктивне клонування відкриває значно складніші етичні виклики, пов'язані з можливістю серійного відтворення людини. У такій перспективі людина ризикує бути концептуально наближеною до артефакту, що потребує переосмислення фундаментальних засад біоетики та гуманістичної традиції.

Філософський аналіз показує, що головна проблема полягає не лише у самих технологіях, а у тих нормативних структурах, які визначають їх застосування. Питання про те, якою має бути людина, поступово зміщується з площини етики в площину техніки — і саме це становить головний виклик сучасної біомедичної цивілізації.

Етична проблематика сучасних біомедичних втручань розгортається навколо кількох взаємопов'язаних принципів, які в нових умовах набувають суперечливого характеру. Передусім постає питання автономії: чи мають батьки моральне право визначати генетичні характеристики майбутньої дитини, якщо сама ця особа не може висловити згоду? У такій ситуації рішення ухвалюється за відсутності суб'єкта, якого воно безпосередньо стосується, що створює напруження між батьківською відповідальністю та майбутньою індивідуальною свободою.

Не менш значущим є вимір справедливості. Розвиток генетичних технологій може призвести до поглиблення соціальної нерівності, адже доступ до них, імовірно, буде обмежений економічними можливостями. У результаті формується ризик появи суспільства, поділеного за генетичними ознаками, де привілеї закріплюються не лише соціально, а й біологічно. Паралельно актуалізується принцип недопущення шкоди.

Водночас фундаментального значення набуває питання людської гідності. Коли генетичні характеристики стають об'єктом цілеспрямованого конструювання, існує небезпека редукції людини до продукту технологічного

проектування. Такий підхід може змінити сприйняття людини — від автономного морального суб'єкта до об'єкта маніпуляцій. Френсіс Фукуяма розглядає людську гідність як своєрідний «фактор X» — категорію, яку складно чітко окреслити, але існування якої визнається практично всіма, включно навіть із представниками матеріалістичних підходів [1, 149]. У підсумку він трактує її як багатовимірне явище, що формується через поєднання ключових людських властивостей, зокрема здатності до морального вибору, раціонального мислення та розвиненої емоційної сфери. Задля збереження цієї гідності Фукуяма пропонує встановити контроль над біотехнологіями, які можуть спричинити зміни в людській природі, а відтак — «... мати потенційно зловісні наслідки для ліберальної демократії і самої природи політики» [1, с. 7].

Ці етичні виклики знаходять відображення у соціально-правовій площині. Міжнародні норми наголошують на необхідності запобігання дискримінації за генетичними ознаками, забезпечення добровільної та поінформованої згоди, а також встановлення державного контролю над використанням технологій, що впливають на спадковість. Важливим є і розвиток міжнародної співпраці у сфері біобезпеки, оскільки наслідки таких втручань виходять за межі окремих країн.

Однак істотні відмінності в національних законодавствах створюють додаткові труднощі. Вони відкривають можливість для так званого «біотехнологічного туризму», коли люди звертаються до юрисдикцій із менш жорстким регулюванням, обходячи обмеження власних держав. Це, у свою чергу, підриває ефективність етичних і правових механізмів контролю та вимагає більш узгодженого підходу на глобальному рівні.

Біомедична еugenіка піднімає фундаментальне питання: чи має людина право змінювати власну природу, а якщо має — якими мають бути межі такого втручання? Це питання виходить за межі суто медичних або наукових

дискусій, адже стосується самої сутності людського буття, його автономії, ідентичності та моральної відповідальності перед наступними поколіннями.

Трансгуманістичні концепції розглядають генетичне покращення як логічний етап еволюції людини. Представники цього підходу стверджують, що технології редагування геному, клонування, синтетичної біології та нейроінтерфейсів надають людині безпрецедентні можливості подолати природні обмеження, хвороби та старіння. Проте персоналістична філософія акцентує увагу на унікальності, цілісності та невідчужуваній гідності кожної людини, незалежно від її біологічних характеристик. Едмунд Пеллегріно розглядав пацієнта не лише як біологічний організм, а як особа з гідністю, духовністю та моральною цінністю. У своїй статті він стверджував, що навіть у секулярному контексті медицина повинна залишатися практикою, орієнтованою на благо цілісної людської особи, а лікар — носієм моральної відповідальності, а не лише технічним виконавцем [11]. З цієї позиції генетичне «покращення» ризикує перетворити людину на продукт технологічного проектування, позбавляючи її природної автономії та непередбачуваності, які є умовою моральної та особистісної свободи. Юрген Габермас наголошує, що генетичні втручання на рівні зародкової лінії здатні трансформувати моральну структуру взаємин між поколіннями, створивши асиметрію між «проектувальником» і «спроєктованим» [3, с. 21].

Антропологічно, біомедична евгеніка ставить питання ідентичності: наскільки людина залишається собою, якщо її фізичні чи когнітивні характеристики обираються іншими? Чи не втратить вона відчуття власної автономії та свободи, ставши об'єктом очікувань і проєктів інших людей або суспільства? Ця проблема ускладнюється тим, що сучасні технології дозволяють не лише коригувати патології, а й модифікувати особистісні риси, схильності та потенціал людини, що раніше вважалося недоступним для контрольованого втручання.

Світоглядний вимір полягає також у співвідношенні свободи та відповідальності: свобода визначатися не лише як можливість змінювати себе, а як уміння робити це етично, усвідомлюючи наслідки для себе і майбутніх поколінь. Перетворення людини на «проект», що піддається редагуванню, порушує традиційні моральні та культурні орієнтири, ставлячи перед суспільством завдання переосмислення самого поняття людяності.

Таким чином, антропологічний та світоглядний вимір біомедичної евгеніки демонструє глибоку суперечливість: прагнення подолати біологічні обмеження стикається із потребою зберегти унікальність, гідність та моральну автономію людини. Це перетворює технології редагування геному з простого інструменту медицини на виклик фундаментальним цінностям цивілізації, який вимагає міждисциплінарного підходу, поєднання біоетики, права, філософії та соціології.

Висновки. Біомедична евгеніка є складним феноменом, що відображає суперечливість сучасної цивілізації: прагнення до подолання хвороб і водночас ризик втрати гуманістичних орієнтирів. Сучасні біотехнології не є однозначним благом або злом — їх оцінка залежить від етичних меж застосування та правового регулювання. Подальший розвиток геномних технологій потребує: міждисциплінарного діалогу (медицина — філософія — право — соціологія); міжнародної координації нормативних підходів; формування культури біоетичної відповідальності; збереження пріоритету людської гідності над технологічною доцільністю.

Таким чином, проблема біомедичної евгеніки є не лише медичною чи науковою, а передусім світоглядною, оскільки стосується розуміння меж людської свободи та відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Список використаних джерел

1. Fukuyama F. *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York : Farrar, Straus and Giroux ; Oxford : Oxford University Press, 2002.
2. Agar N. *Liberal Eugenics: In Defence of Human Enhancement*. Oxford : Blackwell Publishing, 2004.
3. Habermas J. *The Future of Human Nature*. Cambridge : Polity Press, 2003.
4. Sandel M. J. *The Case against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2007.
5. *Reframing Rights: Bioconstitutionalism in the Genetic Age* / ed. S. Jasanoff. Cambridge, MA : MIT Press, 2011.
6. Savulescu J., Kahane G. The moral obligation to create children with the best chance of the best life. *Bioethics*. 2009. Vol. 23, no. 5.
7. Doudna J., Sternberg S. *A Crack in Creation: Gene Editing and the Unthinkable Power to Control Evolution*. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2017.
8. Baylis F. *Altered Inheritance: CRISPR and the Ethics of Human Genome Editing*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2019.
9. Nuffield Council on Bioethics. *Genome Editing and Human Reproduction: Social and Ethical Issues*. London, 2018.
10. UNESCO. *Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights*. Paris, 1997.
11. Pellegrino E. D. The Catholic physician in an era of secular bioethics. *The Linacre Quarterly*. 2011. Vol. 78, no. 1.
12. Galton F. *Inquiries into Human Faculty and Its Development*. London : Macmillan, 1883.
13. Foucault M. *The History of Sexuality. Vol. 1 : An Introduction* / trans. by R. Hurley. New York : Pantheon Books, 1978.

14. Genetic Discrimination: Perspectives on the Use of Genetic Information / eds. P. R. Billings et al. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1998.
15. Hamann-Rose P. What we talk about when we talk about cloning... *Journal of Literature and Science*. 2021.
16. Greely H. T. CRISPR People: The Science and Ethics of Editing Humans. Cambridge, MA : MIT Press, 2021.
17. Terry S. Genetic justice and patient advocacy in the age of genome editing. *Nature Medicine*. 2021.